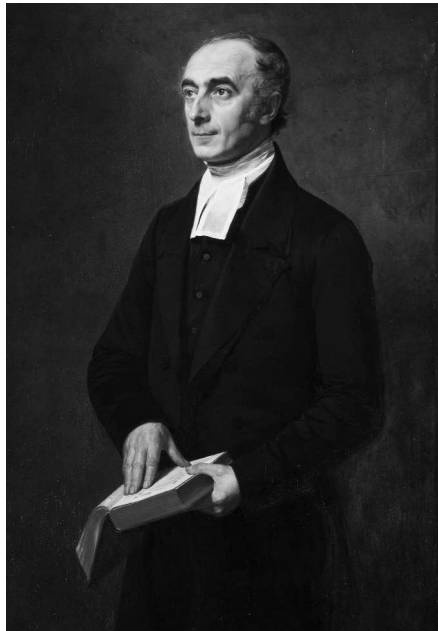

Maarten den Admirant

KOHLBRUGGE'S EERHERSTEL

Hoe de kijk op zijn prediking veranderde

ISBN 978 94 634 2684 8

Auteur: Maarten den Admirant

Omslagontwerp en binnenwerk: Simon de Vries

© Copyright 2017 Maarten den Admirant, 's-Gravenhage

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand,
of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande
toestemming van de auteur.

Inhoudsopgave

Inleiding	5
1 Hermann Friedrich Kohlbrugge en de Hersteld-Lutherse Gemeente	9
“Van ‘t oude licht”	10
Jeugd en studietijd	12
Een keerpunt	16
Kohlbrugge’s eerste preken	18
Uckermans omstreden preek	21
Beroering	23
“Herroepen kan ik niet”	25
Reacties	29
Op audiëntie bij de Koning	32
Afscheid van de Hersteld-Luthersen	34
Rehabilitatie	37
Noten	42
2 Geweerd als lid van de Hervormde Kerk	44
Een synodaal besluit	47
Toch op hervormde kansels	50
Noten	51

3 Kritiek en waardering in de kerken, ontstaan uit	
Afscheiding en Doleantie	52
Antinomianisme	53
“Alleen bij hoge uitzondering”	55
Van Lonkhuijzens proefschrift	56
Berkhouwers referaat	59
Gereformeerde Gemeenten onder het kruis	60
Gereformeerde Gemeenten	65
“Een hardnekkig misverstand”	67
Noten	69
4 Hoe de kijk op de prediking van Dr. H.F. Kohlbrugge	
veranderde	72
Een “hondentheologie”	72
Heiligingsleer	74
Lingbeeks waardering	77
Noordmans over Kohlbrugge’s “geweldige theologie”	79
Karl Barth over Kohlbrugge	83
Geestverwantschap	85
Een citaat bij Bonhoeffer	87
Kohlbrugge’s betekenis voor de theologie	88
Noten	90
Literatuur	94
Over de auteur	95
Bij de illustraties	96

Inleiding

Hermann Friedrich Kohlbrugge (1803-1875) was een Nederlandse theoloog, die jarenlang de Niederländisch-reformierte Gemeinde te Elberfeld (in het Wuppertal) als predikant diende. Hij legde sterk de nadruk op de genadeleer van Luther en Calvijn. “Lutherus redivivus” en “Calvinus redivivus”, de herleefde Luther en de herleefde Calvijn, is hij genoemd. De kern van zijn prediking is, dat de gelovige onheilig is in zichzelf, maar tegelijkertijd geheiligd in Christus.

Ofschoon hij in menig opzicht een kind van zijn tijd was, worden nog steeds vele nagelaten “leerredenen” van dr. H.F. Kohlbrugge herdrukt. De laatste jaren verschenen in ons land diverse bundels met tientallen door hem gehouden preken. Een deel daarvan werd voor het eerst in het Nederlands vertaald.

De hernieuwde belangstelling voor Kohlbrugge’s geestelijke nalatenschap is temeer opvallend, als we bedenken dat hij in zijn tijd veel miskennis en kritiek ondervond. Door Hersteld Lutherse werd hij verstoten, door Hervormden geweerd, door Réveilvrienden en Afscheidenen in de steek gelaten. Alleen een kleine kring van intieme vrienden bleef hem trouw.

Wat werd hem verweten? Het consistorie van de hersteld-lutherse gemeente in Amsterdam nam het Kohlbrugge zeer kwalijk dat hij

als proponent een klacht wegens onrechtzinnigheid indiende tegen één van de predikanten, ds. D.R. Uckerman. Daarom verklaarde het consistorie hem vervallen van zijn proponentsambt en ontsloeg hem als hulpprediker van de gemeente. De Hervormden wilden zo'n rustverstoorder niet toelaten als lid van hun kerk. "Mijnheer, wij moeten rust hebben in onze Kerk", zei ds. J. van Slogteren, voorzitter van het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland, toen Kohlbrugge hem op 30 juli 1831 in Hoorn een bezoek bracht.

Op 31 juli 1833 hield Kohlbrugge in Elberfeld een vermaard geworden *Gastpredigt* over Romeinen 7: 14 ("Want wij weten dat de Wet geestelijk is; maar ik ben vleeselijk, verkocht onder de zonde"). Deze preek maakte veel indruk, maar ontlokte tevens scherpe kritiek. Kohlbrugge kwam met een nieuwe visie op de heiliging: "Werp uw heiligingskrukken weg, werp ze ver van u weg! U komt er de berg Sion niet mee op. Ruk de lompen af, waarmee uw wonden bedekt zijn en toon u aan Hem, die heilig en rechtvaardig is, zó als u bent!". Da Costa zette in een uitvoerige brief aan Kohlbrugge zijn ernstige bezwaren tegen diens heiligingsleer uiteen. Zijn beschouwing van het leerstuk der gerechtigheid des geloofs zonder de werken der Wet is volgens Da Costa "niet vrij van het zo gevaarlijke antinomianisme" (wetsbestrijding). In een uitgebreid weerwoord wees Kohlbrugge deze beschuldiging verontwaardigd van de hand. Het meningsverschil leidde tot een blijvende breuk tussen de twee. Ook de meeste andere Réveilvrienden, onder wie Capadose, keerden zich van Kohlbrugge af. Van de kant van hen die met de Afscheiding van 1834 meegingen en hem graag als predikant in hun midden hadden gehad, ontmoette zijn preek eveneens felle kritiek.

In de Nederlandse Hervormde Kerk, die een rustverstoorder als Kohlbrugge niet als lid wilde toelaten, werd de beschuldiging van antinomianisme aanvankelijk nog vaak gehoord. Maar vanaf het tweede kwart van de twintigste eeuw gaven enkele gezaghebbende theologen blijk van hun waardering en bewondering voor de eens verguisde prediker. Ds. O. Noordmans sprak op 21 april 1925 in een vergadering van de Nederlandse Hervormde Predikantenvereniging over “de betekenis van Kohlbrugge voor de theologie van onze tijd”. Kohlbrugge was – aldus Noordmans – tot op zekere hoogte particulier eigendom geworden, maar het lag niet in de bedoeling van deze prediker om in vriendenkringen opgesloten te blijven. Hij was een oecumenische geest, sterk belesen in kerkvaders en reformatoren. Zijn hart ging uit naar de landskerken, al moest hij zijn invloed oefenen van een vrije gemeente uit. En deze invloed is, meer dan bij enige andere theoloog uit het Réveil, Europees geweest. Noordmans vestigde de aandacht op de geestverwantschap tussen Kohlbrugge en de Zwitser Karl Barth. Dit deden ook de theologen dr. Th.L. Haitjema en dr. K.H. Miskotte, die in die tijd door Barth werden geraakt. Zelf heeft Karl Barth zich lovend over Kohlbrugge uitgelaten. “Krachtiger dan wie ook voor en na hem in de negentiende eeuw heeft Kohlbrugge de theologie van de Reformatie weer ten tonele gevoerd en daarmee het protestantisme aan zijn oorsprong, aan zijn wezen herinnerd”.

Werd in de jaren 1870-1875 aan de Utrechtse universiteit links en rechts nog gewaarschuwd tegen de “hondentheologie” van Kohlbrugge, in de twintigste eeuw heeft zijn betekenis voor de theologie, met name op het terrein van rechtvaardiging en heiliging, erkenning gevonden. Een recente dogmatiek noemt hem zelfs in één adem met grote geesten als Augustinus, Luther en Barth. Zo

wordt Kohlbrugge ook in onze 21ste eeuw als invloedrijk theoloog erkend. Hij heeft eerherstel gekregen, niet alleen in de Nederlandse Hervormde Kerk, die hem eens willekeurig het lidmaatschap weigerde, maar ook in afgescheiden kerken, waar zijn heiligingsleer jarenlang in verband werd gebracht met “antinomianisme”. Zelfs in de in 1952 herenigde Evangelisch-Lutherse Kerk is hij in feite gerehabiliteerd.

Wat niet onvermeld mag blijven, is dat Kohlbrugge de eerste plaats inneemt bij de Nationale Protestantentest van de Protestantse Kerk in Nederland. In deze test, die op 31 oktober 2016, bij de start van het jubileumjaar “2017: 500 jaar protestant” werd gelanceerd, zijn profielen van 23 bekende protestanten opgenomen. Binnen vier weken was de test door meer dan 25.000 personen ingevuld. Het aantal dat zich het nauwst met Kohlbrugge verwant voelt, is het grootst.

HOOFDSTUK 1

Hermann Friedrich Kohlbrugge en de Hersteld-Lutherse Gemeente

In de levensgeschiedenis van dr. Hermann Friedrich Kohlbrugge zijn drie perioden te onderscheiden. Ten eerste de Amsterdamse tijd: zijn jeugd en studiejaren, zijn proponentschap bij de Hersteld-Lutherse Gemeente en zijn conflict met het consistorie, waardoor hij uit het proponentsambt werd ontheven (1827). Vervolgens de Utrechtse jaren tot september 1845, toen Kohlbrugge met zijn tweede vrouw en hun dochter Anna naar Duitsland vertrok. En ten slotte de Elberfeldse periode, tot aan Kohlbrugge's dood op 5 maart 1875.

In de voornaamste levensschetsen van Kohlbrugge krijgen diens aanklacht tegen de hersteld-lutherse predikant Uckerman en de gevolgen ervan ruime aandacht¹. Zelf schrijft Kohlbrugge erover in zijn in 1833 verschenen boek *Het lidmaatschap bij de Hervormde Gemeente hier te lande mij willekeurig belet*. Minder bekend is wat er in publicaties van lutherse zijde over is gezegd. Speciale vermelding verdient de in 2007 verschenen studie *Van afgescheiden gemeente tot kerkgenootschap, geschiedenis van de Hersteld Evangelisch-Luthersen in Amsterdam 1791-1836*, van de lutherse theoloog dr. mr. Paul Estié (1928-2006). In dit goed gedocumenteerde boek is één hoofdstuk geheel gewijd aan het ontslag van H.F. Kohlbrugge als proponent.

Mede aan de hand van de daarin vermelde gegevens zullen we nader ingaan op Kohlbrugge's belevenissen in de tijd dat hij tot de hersteld-lutherse gemeente in Amsterdam behoorde.

“Van ‘t oude licht”

De hersteld-lutherse gemeente was in 1791 gesticht uit protest tegen het feit dat de rationalistische theologie onder lutheranen in Amsterdam steeds meer ingang vond. Er kwamen predikanten, die onder invloed van de zogenaamde Verlichting in hun preken belangrijke leerstellingen – zoals over de Drie-eenheid, de goddelijkheid van Jezus en Zijn verzoenend offer – vermeden en ook de waarde van het Oude Testament in twijfel trokken. Zij legden de nadruk op de rede en beschouwden de sacramenten als verouderde en onbelangrijke plechtigheden. Dit alles gaf aanstoot bij de in het algemeen eenvoudige en rechtzinnige gemeenteleden, die de voorkeur gaven aan orthodoxe predikanten. Zij waren wars van alle nieuwichterij en werden lutheranen “van ‘t oude licht” genoemd. In 1790 was Johannes Hamelau nog de enige overgebleven rechtzinnige dominee van de Amsterdamse lutherse gemeente. Het feit dat de kerkenraad telkens vernieuwingsgezinde predikanten beriep, was voor een belangrijk deel van de gemeente reden, zich af te scheiden en een hersteld-lutherse gemeente te stichten. Deze groep bestond voornamelijk uit arbeiders, handwerkslieden en zeevarenden, die niet alleen orthodox, maar ook prinsgezind waren. Daarentegen was de lutherse kerkenraad juist op de hand van de patriotten. De eerste predikanten van de nieuwe gemeente waren Johannes Hamelau, Isaäc Scholten en Wilhelm Reuter. De godsdienstoefeningen werden aanvankelijk gehouden in de nieuwe Franse kerk en de Gasthuiskerk. Dank zij offervaardigheid van de gemeenteleden was het mogelijk